

כולי עין¹

קירסטן ג'ונסון

תרגום: עילי סופר

"אני מצמח עיניים באחורי הראש. יש לי עין מתחת לסנטר. אני מצמח עיניים מתחת לזרועותיי".

סלים חמדאן, שנאשם והורשע בתמיכה-בפועל בטרור, כנהג של אוסמה בן לאדן ב-21 באוגוסט 2008, במסגרת המשפט הראשון שנערך מתוקף "חוק הטריבונלים" (Military Commissions Act) שנחקק ב-2006 והראשון שערכה ארצות הברית בגין פשעי מלחמה מאז משפטי נירנברג.

מה שאני רואה ומה שאני חושבת על מה שאני רואה מעסיקים אותי מאוד. זאת גם אחת מדרישות המקצוע שלי – במאית וצלמת של קולנוע תיעודי. לא פעם אני משתעשעת במשאלה שיהיו לי עוד עיניים. המחשבה על כך לבשה משמעות חדשה לגמרי כשמעתי את דבריו מלאי החיות של סלים חמדאן: "אני מצמח עיניים". התיאור הזה הציף אותי במחשבות על ראייה. מה גרם לו לדמיין שהוא מצמח עיניים בכל הגוף? אולי מפני שהרגיש כה כלוא, כה נצפה, כה נחקר, כה רדוף, או פשוט בודד כל כך?

הוא אמר את הדברים האלה על הצמחת עיניים חדשות בשיחה עם ד"ר אמילי קראם, הפסיכיאטרית מטעם ההגנה שנפגשה איתו כמה פעמים, בארבע מתוך שש השנים שבהן היה עצור במתקן הכליאה והחקירה בבסיס הצי האמריקני במפרץ גואנטנמו בקובה. הורשה לי לצפות במשפט מיציע העיתונאים. ישבתי בבית המשפט במרחק חמישה מטרים מחמדאן ושמעתי את דבריו. חמדאן ישב על ספסל הנאשמים וצפה בד"ר קראם המתארת את מחשבותיו מעל דוכן העדים. הוא הקשיב לדבריה בעזרת תרגום סימולטני מאנגלית לערבית של מתורגמן שמינה בית המשפט, אשר ישב בחדר אחר וצפה בהליך באמצעות מצלמה במעגל סגור. חמדאן הקשיב לדברי המתורגמן באוזניות שחבש מעל כיסוי הראש התימני המסורתי שלו. ממקום מושבי יכולתי רוב הזמן לראות רק את צדודיתו. המרחק בינינו היה מספיק קטן כדי לאפשר לי לשער בנפשי את מחשבותיו לפי מראה פניו, וישבתי בזווית שטוחה דיה כדי שחלק ניכר מהזמן פניו לא הופנו אליי וגילו על כן מעט כל כך. לא יכולתי אפילו לדמיין מה הוא חושב. מילותיו של חמדאן שנמסרו דרך המתורגמן היו כנצנוץ מוזר נוסף השופך אור על חווייתו של אדם שהוחזק במשמורת הרשויות האמריקניות מאז ה-21 בנובמבר 2001. זו הייתה אחת הפעמים היחידות שמחשבותיו מוצגות פומבית מאז נתפס באפגניסטן כמעט שש שנים קודם לכן. תהיתי, כפי שתהיתי פעמים רבות במשך המשפט, אם הפואטיות של מחשבותיו היא תוצאה של התרגום או שהתרגום דווקא גרע ממנה.

נכחתי בשימוע המקדים בעניינו של מר חמדאן באפריל וביולי 2008, ובמשפטו באוגוסט 2008, שנערך באולם בית משפט בבסיס צבאי. לגואנטנמו הגעתי כקולנוענית כדי לבדוק אילו צילומים אוכל לעשות שם

¹ Kirsten Johnson, "All Eyes", in: *Sensible Politics: The Visual Culture of Nongovernmental Activism*, edited by Meg McLagan and Yates McKee, New York: Zone Books; Cambridge, Massachusetts: Distributed by the MIT Press 2012

בשביל פרויקט שלימים היה לסרט **השבועה** (The Oath, 2010) של לורה פויטרס. הקרנת הבכורה של **השבועה** היתה בפסטיבל הסרטים הבינלאומי בברלין ב-2010 ובפסטיבל סנדאנס, שם זכה בפרס, שאותו חלקנו לורה ואני, על הצילום. את סרטה הקודם, **המדינה שלי, המדינה שלי** (My Country, My Country, 2006), שהועמד לאוסקר, צילמה לורה בעצמה בעירק. כיוון שרצתה לעשות סרט על העצורים השבים מגואנטנמו, נסעה לתימן, שם נפגשה עם גיסו של חמדאן, נסיר אל-בכרי, הידוע לרוב בכינויו המחתרתי אבו ג'נדל. אבו ג'נדל היה לפניו שומר ראש של אוסמה בן לאדן, ולורה הבינה מיד שאם תתלווה אליו בעבודתו כנהג מונית בצנעא, יכול לצאת מזה סרט. כשצילמה איתו, התחילה לשאול את עצמה אם אפשר לחבר את הסיפור של אבו ג'נדל לתימן לזה של חמדאן בגואנטנמו. ידענו שאת חמדאן עצמו לא ייתנו לצלם, ותהינו אם תימצא הדרך להציג את נוכחותו (ואת היעדרו) בסרט. גם בשל מגבלות שהטיל האגף לפניות הציבור של צבא ארצות הברית וגם בשל טיבו המגשש של תהליך היצירה הקולנועית, היה ברור שאצטרך להקדיש תשומת לב לאופן שבו אילוצי המקום יכולים להתבטא באסתטיקה של מלאכת הצילום. כמו שאר העיתונאים בגואנטנמו, לא הורשיתי לצלם באולם בית המשפט, אבל הותר לי לשבת שם ולצפות בו. ידעתי שעצם הנוכחות במשפטו של חמדאן היא הזדמנות נדירה ביותר, אבל לא הבנתי בתחילה עד כמה היא תשפיע על כל הדברים האחרים שאצלם בזמן שהותי בבסיס. שאלתי את עצמי איזה מין תמונות אפשר בכלל לצלם שיהדהדו את השאלות שמילאו את אולם בית המשפט.

מרכז תשומת הלב

בכל משפט, אין זה נדיר שהנאשם ניצב במרכז תשומת הלב של כולם ושספקולציות רבות בענייניו מתרוצצות. כל דקה של עדות מגלה מידע חדש בנוגע לאמת אפשרית כלשהי על אודותיו. במקרה הזה, ההתרכזות בסלים חמדאן הייתה מובהקת. כמו כל עצורי גואנטנמו, הוא היה חבוי מהעולם, בלתי נראה ממש, מאז שנתפס ונעצר ב-2001. אבל מלבד זאת, הוא היה חמדאן מ"חמדאן נגד רמספלד", תיק שהביאו לפני בית המשפט העליון עורך הדין צ'רלי סוויפט מהפרקליטות הצבאית של צבא ארצות הברית והפרופסור למשפטים ניל קטיאל מאוניברסיטת ג'ורג'טאון, ושבעטיו נמנעה זמנית האפשרות לקיים משפטים צבאיים בגואנטנמו. בהחלטה של חמישה נגד שלושה, פסק בית המשפט העליון שלממשל בוש אין סמכות להקים את הטריבונלים האלה בלי אישור הקונגרס, משום שהם סותרים את התקנות האחידות למשפטים צבאיים שקובעת אמנת ז'נבה. במענה לסוגיות שעלו ב"חמדאן נגד רמספלד", תוך ארבעה חודשים בלבד, הציג ממשל בוש "חוק טריבונלים" חדש שהקונגרס אישר את חקיקתו ושאפשר להמשיך את המשפטים בגואנטנמו.

ⁱ במחווה הרת משמעות, משפטו של חמדאן היה הראשון שנערך בצלו של "חוק הטריבונלים, 2006" המשודרג, שמסווג לראשונה, באופן חד-משמעי, את עבירת התמיכה-בפועל בטרור (Material Support for Terrorism) כפשע מלחמה.

הרבה דברים עמדו להתגלות במשפט של חמדאן. חלק מהגילויים יהיה סלים חמדאן עצמו. לראשונה יינתנו לאנשים שלא מצוות ההגנה שלו תשובות לשאלות כמו: אם הוא באמת היה רק "נהג" או מה היו מגעיו עם אוסמה בן לאדן, מה קרה לו באפגניסטן, איזה מידע חדש נודע ולמי כתוצאה מחקירותיו שם, מה חווה בזמן כליאתו בגואנטנמו, והאם כפו עליו (ואיך) למסור מידע. גילויים נוספים יעסקו בטריבונלים הצבאיים. ייחשף איך הטריבונל יתפקד הלכה למעשה, האם השופט יאפשר להליך להתקדם בכלל, האם יתברר שהמשפט הזה בלתי הוגן מיסודו והאם אנשי הצבא וחבר המושבעים יהיו מסוגלים לשפוט את חמדאן לפי טיעוני ההגנה כהווייתם.

אותה פנטזיה של חמדאן, שהוא חמוש בעיניים רבות, ניקרה בי מהרגע ששמעתי אותה. בעודי משתדלת לעקוב אחרי ההליך המשפטי, אחרי הטענות של עורכי הדין והעדויות שנמסרה בנוגע לתנאי החזקתו של מר חמדאן, ציירתי בדמיוני את הצורך בעיניים רבות כדי להרכיב את חלקי הסיפור על קורותיו של חמדאן בשבע השנים האחרונות, ולהבין את מה שהסיפור הזה מלמד על ההחלטות שקיבלה ארצות הברית. העובדה שמשפטו של חמדאן נערך בגואנטנמו, הרחק מעיניהם של מרבית האמריקנים, ופתוח רק לאזרחים שצבא ארצות הברית אישר את נוכחותם, הרחיבה את החששות שהועלו לגבי שקיפות וחוקתיות מאז שהחלה ארצות הברית לעצור קושרי קשר לכאורה במסגרת "המלחמה בטרור". הסניגור הראשי של חמדאן, צ'רלי סוויפט, קצין בפרקליטות הצי לשעבר, טען: "אני טוען לפניכם, אחיי האמריקנים, שהסיבה האמיתית לכך שהנשיא זנח 250 שנה של תורת המשפט האמריקנית היא שרק כך יינתן להשתמש בהודאות שהושגו על ידי כפייה פיזית ומנטלית, ולגונן על השיטות שבהן הושגו ההודאות האלה מפני ביקורת ציבורית".ⁱⁱ

לשפוך אור

בשני ביוני 2006, סגן שר ההגנה גורדון אינגלנד כתב מזכר למפקד הכוח המשותף (Joint Task Force) בגואנטנמו, הקובע כי: "כל תצלום שנראים בו ברור פניו של עציר או של עציר לשעבר במתקן משרד ההגנה בגואנטנמו מסווג 'סודי'". הוא מוסיף וחותר בכך ש"חשיפה שלא בסמכות של תמונות אלה סביר שתגרום נזק כבד לביטחון ארצות הברית".ⁱⁱⁱ

שם הקוד לדבר אסור או סודי בעולם הצבאי, הממשלתי ואפילו בהקשרים מסוימים בעולם העסקים הוא "שחור". הרעיון הוא שמידע "שחור" או מבצעים "שחורים" לא ייחשפו לאור. מלבד ההצדקות של ביטחון לאומי והגנה על מקורות מודיעין, ההימנעות הזאת משפיכת אור

על אותם עניינים מאפשרת "הכחשה סבירה" במקרה שיצוצו האשמות בדברים בלתי חוקיים, שכן מי שאין לו סיווג ביטחוני מתאים לא יורשה "לראות" מה קרה. בכל הנוגע למבצעים "שחורים", הואיל ואי אפשר לראות כלום, אפשר לטעון שכלום לא קרה, או שאולי, אם ברור שקרה משהו, ה"השחרה" של המידע המצונזר, הקופסה הנבנית סביב הפעולה ה"שחורה", יכולה להביא לכך שפשוט לא תהיה דרך להצביע על מי נושא באחריות. בחושך מוחלט אי אפשר לראות כלום. נראה אפוא שצילום ומבצעים "שחורים" אינם דרים בכפיפה אחת. כדי לצלם, כדי להקליט אדם בסרט, חייב להישפך אור.

מאז שנחנך גואנטנמו בינואר 2002 כמקום כליאתם של החשודים ב"מלחמה בטרור", שאלות הניראות – למי מותר לראות מה ולמי מותר לצלם מה, ולמי מותר לצפות באילו תצלומים ובאילו סרטים – עוררו עניין רב בקרב כל המעורבים. אחת הסיבות הרבות שגואנטנמו נבחר לשמש בית סוהר הייתה מיקומו באי שבשליטת הצבא, אבל שאינו בטריטוריה אמריקנית. כך יהיה קשה לכל גורם מלבד הצבא לראות מה קורה בו. נזכרת בזה שוב בטיסתי השנייה לגואנטנמו, שיצאה משער מסחרי בנמל התעופה הבינלאומי בולטימור-ושינגטון. כשנשמעה בכריזה ההזמנה הראשונה לעלות למטוס, הדיילת הכריזה שעוד מעט נצא ל"אי שנמצא דרומית לכאן". במטוס, שנחכר על ידי משרד ההגנה (DOD), משרד הביטחון האמריקני), היו רבים שעמדו להשתתף בטריבונלים: השופט, עורכי דין, סוכני FBI, משקיפי זכויות אדם ועיתונאים. בקריאתה האחרונה לעלות למטוס, שוב הצליחה הדיילת להסתיר את היעד, אף שקולה נשמע היטב ברמקולים בנמל תעופה אזרחי סואן. היא אמרה: "קריאה אחרונה ל... טוב אתם יודעים לאן אתם טסים".

כשנחתנו קידם את פנינו חום הקיץ הסמיך של קובה ממש בפתח המטוס. כשיורדים ממטוס בגואנטנמו אי אפשר שלא לחשוב על אלה שהגיעו לשם לפניך. ב-11 בינואר 2002 נחתה במסלול זה ממש קבוצת העצירים הראשונה, אחרי טיסה של עשרים וארבע שעות מאפגניסטן, שבה הוחזקו אזוקים, מחותלים ולא הורשו לזוז. הם מנו עשרים איש. ביום ההוא שלושה עיתונאים הנצחו את הגעתם, ביניהם הייתה קארול רוזנברג מה"מיאמי הראלד", והיא זוכרת שחשבה שמכיוון שאסור לצלם, תנסה לתאר את הסצנה כאילו הייתה תמונה. היא הסתכלה מעברה השני של הגדר והשתדלה מאוד לתאר במפורט את משקפי המגן המודבקים בסרט הדבקה, את מסכות הפנים ואת האוזניות והכסיות שחבשו נוסף על הסרבלים הכתומים והאזיקים. היא כתבה: "חיילי המארינס ניצבו סביבם וצעקו בעודם מובילים אותם בצעד כושל וברגליים אזוקות במורד כבש הפלדה. ואז, אחד אחד, הם נפלו על ברכיהם על האספלט בחום הקריבי הלוהט". זאת הייתה ההתחלה של תיאורי העיתונאים. הם תיארו כל דבר שהכוח המשותף בגואנטנמו התיר להם לדווח עליו בנוגע למתרחש שם. ומההתחלה, העיתונאים הספורים שהיו שם ידעו שעליהם לשאוף לראות יותר ממה שהצבא מראה להם ולספר על מה שנותר מעיניים רבות כל כך.

הנוף שיכולתי לראות

הגיאוגרפיה מעסיקה מאוד, בהתחלה, את מי שבא למפרץ גואנטנמו. יש תחושה ברורה של הזדמנות לראות מקום שלמעט מאוד אזרחים אמריקנים מותר להיות בו. לא רק שמתעוררות שאלות רבות, גם העיניים נפקחות ותרות. איפה הגבול עם קובה? איפה מחזיקים את העצירים? איפה גרים הסוהרים? הנוף שיכולתי לראות ולהסריט נעשה בשבילי דרך להתייחס לכל הדברים שנאסר עליי לראות ולצלם. השמים והים שם יפהפיים, כמו גם מדפי סלע של אלמוגים מאובנים ושדות קקטוסים הגדלים במורדות הגבעות. מדי פעם חוצות איגואנות את הכביש בניחותא, ומכוניות נוסעות בזחילה מחמירה של 65 קמ"ש כדי להימנע מההשלכות המשפטיות של דריסתן. הים ראשוני תוקף כשמגלים את הבנאליות הפרברית של הבסיס הצבאי על כנסייתיו, מגרש הגולף, בית החולים, בתי הספר, הקולנוע הפתוח, המרכז המסחרי ומסעדות המזון המהיר. "מחנה רנטגן" (Camp X-Rays), המקום שבו החזיקו את העצורים בתחילה, כבר אינו בשימוש וצמחים מטפסים מכסים אותו. לעיתונאים מותר לבקר בו בסיורים מודרכים. ניתנו סיבות רבות לכך ש"מחנה רנטגן" אינו בשימוש עוד. הוא קטן מכדי להכיל את מספר העצירים הגדול שהצטבר בגואנטנמו, ויותר מכך היה ברור ששם העצירים יכולים לדבר זה עם זה בחופשיות רבה מדי מבעד לגדרות הרשת. הצבא העדיף להרוס את המבנה כליל, אבל ארגוני זכויות האדם הצליחו לגייס לובי להשארנו כעדות היסטורית. ברור שהצבא אינו מתחזק אותו, וחדרי הדיקט, ששימשו בזמנו לחקירות, נוטים ליפול ומתעוותים. דרכים ציבוריות מובילות לחופים נהדרים ובהם מלתחות מבטון ושולחנות פיקניק לצד המים. האיגואנות פוקדות אותם כמו גם אנשי צבא ביומם החופשי. יש מגוון של מתחמי מגורים לפי דרגה – בתי דירות לחיילי המארינס, בתים דו-מפלסיים ברחובות ללא מוצא לקצינים, אולמות שינה לפועלי הקבלן האזרחים שבאים מג'יימקה ומהפיליפינים, קרוואנים המאכלסים שני חיילים כל אחד ואוהלי צבא לשמונה איש על משטח האספלט ליד בניין בתי הדין הצבאיים עבור העיתונאים. מאחר שזה מתקן צבאי שמשמש גם למגורים, בכל מקום מתנגשים חיי היומיום האזרחיים במציאות של חיי הצבא בחוסר התאמה בולט: ג'יפ האמר חמוש עובר ליד רוחצים בבגדי ים בדרכם לחוף, משחק בייסבול של שעת לילה מאוחרת משוחק בסמוך לכלובים הריקים של "מחנה רנטגן", המסחרית הלבנה המסיעה את חמדאן למשפטו עוצרת באדום בשעה שאוטובוס הסעה מלא בילדי בית ספר חולף על פניה. הבר היחיד הפתוח למי שאינו קצין מלא בסוהרים, צוותי משפטנים ועיתונאים. בהמשך הרחוב, אחרי השער, יש מתחם של מתקני מעצר פעילים שמהם הסוהרים יוצאים ובאים. הבסיס הצבאי בגואנטנמו הוא עולם קטן שבו כל בנאליות החיים של מקצת האוכלוסייה מתקיימת לצד הסגר חריג של אנשים שחיים בבידוד כבר שנים. הסמיכות הזאת בין היומיומי לבין חסר התקדים משרה רצינות משונה על שגרת החיים בבסיס.

כשצילמתי במקומות שבהם הותר לי רשמית לצלם, השתדלתי לזכור שבמרחק כמה דקות נסיעה בלבד מחזיקים אנשים בתאים קטנים לזמן בלתי מוגבל. ניסיתי למסגר כל שוט כך שיהיה בו איזשהו יסוד שמפריע לקומפוזיציה וגורם לצופה לשאול את עצמו מה יש מעבר למסגרת המצלמה. לא פעם הנחתי לשמים למלא לגמרי את הפריים, והשארתי רק רמז קלוש לאוכלוסייה האנושית. מזג האוויר משתנה שם בפראות, וסופות רעמים היו שכיחות עד כדי כך שלעתים קרובות ענן כבד מילא את הפריים ומעך את הנוף.

המיוחד בצילום דוקומנטרי הוא שאי אפשר לצלם מה שאינו בנמצא. אפשר לצלם רק מה שיש, ואם ניתן לחבר תמונות כך שיעוררו מלנכוליה או בהלה, זה רק מפני שיש משהו בנוף שמאפשר זאת. צילמתי מעבר רגלי המוביל מהחוף לספינה של הצי, ומסגרת אותה כאלכסון החותך את השמים ונושא את צלליות המלחים הצועדים בהחלטיות במעלה הכבש התלול. צילמתי נשרים הפושטים את כנפיהם לייבוש ביושבם על מושבי הקולנוע הריקים בדרייב-אין. צילמתי משחקי בייסבול ליליים מבעד לגדר הרשת כמו שצילמתי את הכלובים הריקים ב"מחנה רנטגן". בכל קומפוזיציה, שקדתי על יצירת פריים שירמוז על סביבה שאפשר לראות בה אבל המשמעות נשארת חבויה.

ללא שם / ללא פנים

מאז הגעתם הראשונה של עצורים בינואר 2002 ועד שסגן אלוף מתיו דיאז הדליף את הפרטים במרץ 2005, המדיניות הרשמית של משרד ההגנה האמריקני הייתה שמי שאין לו סיווג ביטחוני מתאים לא יורשה אפילו לדעת את שמותיהם של האנשים הכלואים לתקופה בלתי מוגבלת בגואנטנמו. בתחילת 2002, כשהמפקדים בבסיס התאמצו להבין ולהתכונן לכליאתם של עצירים מאפגניסטן, אפילו המונחים שהורשו להשתמש בהם לגבי הגברים שאת שמותיהם היה אסור להגיד שיקפו את הסתירות במשימה שהוטלה עליהם – אי אפשר לקרוא להם "אסירים" ולא "שבויי מלחמה" כי אז יצטרכו לכבד את זכויותיהם על פי אמנת ז'נבה.^{iv} תיאורם כ"עצירים" יאפשר את החוקיות של חקירות שוטפות במשך כל מעצרום. כל אחד מהם יזוהה לפי מספר. ובכל הנוגע לצילום עצירים, עמדתו של משרד ההגנה למן ההתחלה הייתה שלא להרשות שום צילום העשוי לגלות את זהותם של אותם "רעים שברעים", כפי שכינה אותם מזכיר ההגנה באותם שנים, דונלד רמספלד.

אבל לימים, התמונות שהצבא אישר לפרסם מגואנטנמו ערערו לחלוטין את העמדה הזאת. אמנם עדיין נאסר על העיתונאים לצלם עצירים המגיעים לגואנטנמו, אבל מטה ההסברה של הכוח המשותף מינה את הסגן שיין מקווי לצלם את העצירים כאשר הם מגיעים ל"מחנה רנטגן". במטה ההסברה היו בטוחים שזהותו של שום עציר לא תיחשף משום שהם עדיין חבשו משקפי מגן ואוזניות, ברדסים וכפפות. אבל בעיני הקהל הבינלאומי, דווקא בגלל

הכיסויים האלה התמונות משם נראו מטרידות. "מחנה רנטגן" הוא אוסף מכלאות לא מקורות של גדרות רשת, שנבנה במקור בשנות ה-80 כדי לכלוא פליטים מהאיטי שהואשמו בפשעים. כשאני ביקרתי במקום, על אף הצמחים המטפסים שכיסו אותו, אפשר היה להבחין שהמכלאות דומות דמיון מטלטל לכלבייה, ואולי אם היו יותר תמונות של פליטים מהאיטי המוחזקים שם היו נחשפות לעיניי הציבור בשנות ה-80, הייתה קמה צעקה כבר אז. משרד ההגנה לא צפה הייתה התבערה שיכולות להצית כמה תמונות של עצירים בלתי ניתנים לזיהוי ולפיכך נטולי צלם אנוש, הכלואים בכלובים ומוקפים בחיילי מארינס. התמונות שצילם הסגן מקוי של עצירים על ברכיהם בתוך כלובי המתכת של "מחנה רנטגן" נודעו לשמצה ברגע ששחררו לסוכנויות הידיעות.

מחלקת ההסברה של הפנטגון התירה את פרסומן בלי להתייעץ עם לשכת שר ההגנה. לימים, כתבה דוברת משרד ההגנה, טורי קלארק, שנטלה את האחריות על ההחלטה לפרסם את התמונות, דברים אלה: "הרגשתי שהתרתן לפרסום של כמה תמונות נבחרות תוכל להשקיט מעט מהביקורת עלינו".^v במקום "להשקיט" את הביקורת, התמונות התפרסמו בכתבות עם כותרות כמו "בתוך מחנה הטרור", "המלחמה בטרור: קבלת פנים בסגנון אמריקני", "זוועה במחנה רנטגן", ותמונות של גברים מכוסים ראש כורעים על ברכיהם בסרבליים כתומים בתוך מה שנראה כמו כלובים הראויים לכלבים – כל אלה היו לסמל של גואנטנמו.

התמונות הוסרו מאתר משרד ההגנה כמעט מיד לאחר שהצבא שחרר אותן, אבל הן הגיעו לנחלת הכלל הדיגיטלית ואי אפשר היה להחזיר את השד לבקבוק. כשהייתי בגואנטנמו שש שנים אחרי שצולמו התמונות האלה, כש"מחנה רנטגן" כבר לא שימש לכליאת עצירים, כמעט כל קצין הסברה שפגשתי התלונן על כך שהציבור מכיר רק את תמונות העצירים מ"מחנה רנטגן". מבחינת משרד ההגנה, הניסיון הראשון לנהל הסברה שקופה התפוצץ בפרצופו.

מאחר שהייתה שקיפות מעטה כל כך בגואנטנמו, הרי כל תמונה היה בכוחה לעורר שאלות בנוגע למה שלא רואים, והתמונות הראשונות פתחו פתח לשאלות כגון: "אם זה מה שהם מוכנים להראות לנו, מה הולך שם שאינם מראים?" המאבק המתמשך סביב השאלה אם ממשלת ארצות הברית תרשה לציבור אזרחיה לעמוד מול הראיות הוויזואליות למעשיה מלמד שלתמונות יש השפעה שונה מלמילים. התמונות הדיגיטליות הכנות שצילמו חיילים את ההתעללות הפיזית, הנפשית והמינית בכלא אבו גרייב בבגדד, שהגיוחו אל הזירה הציבורית באביב 2004, זעזעו את כל שרשרת הפיקוד של צבא ארצות הברית, כמו גם את דעת הקהל הבינלאומי.^{vi} בסביבה של גואנטנמו, מי שמצלם משהו נותן מענה לכל התמונות שאי אפשר לצלם ולתמונות שיוסרתו מהציבור אם מישהו, יהיה אשר יהיה, יצליח לצלם אותן.

במרץ 2006, נשענה סוכנות הידיעות Associated Press על חוק חופש המידע ותבעה את משרד ההגנה כדי שיותר לה לפרסם תמונות החושפות פנים של עצירים. במסגרת ההליך המשפטי בעניין, חזר ריצ'רד ב' ג'קסון, ראש "אגף דיני מלחמה" של הפרקליטות הצבאית, על מדיניות משרד ההגנה:

[...]

5. עיינתי בעצמי בדגימה מייצגת של התמונות האמורות בבקשת חופש המידע שהגישה AP, ונכחתי שהן תמונות-זיהוי של אנשים שבמשמורת כוחות הצבא האמריקני, ושנעצרו בזמן עימות צבאי באפגניסטן ובמקומות אחרים נגד הטאליבן ואל-קאידה. אני סבור שהתרתן לפרסום של התמונות האמורות תפר את הנוהג ואת המדיניות ארוכת השנים של משרד ההגנה ואת הנחיות הנשיא בדבר הטיפול באסירים. פרסומן יחשוף את המצולמים בהן לפגיעה של עלבונות, סקרנות, מבוכה, חשיפה בלתי רצויה, הטרדה וניצול של קלסתריהם. פרסום זה גם יעודד ממשלות זרות או אויבים המחזיקים בעוסקים בשירות ביטחונה של ארצות הברית לנהוג בהם באופן דומה.

6. ארצות הברית שואפת תמיד למנוע את חשיפתם בפומבי של תצלומים ושל תיאורים ומצגים אחרים המגלים את זהותם האישית של עצירים... משרד ההגנה נקט בצעדי משמעת נגד אנשי שירות שהפרו את המצוין לעיל, לרבות חיילי צבא ארצות הברית שנענשים כעת בגין עבירות על התקנות הללו בעירק.

7. מדיניות ארצות הברית שהוסברה לעיל באה לידי ביטוי גם בהנחיות משרד ההגנה בנושא כלי תקשורת המשולבים בתוך יחידות הצבא האמריקני הפועלות בעירק. בפרט, הנחיות משרד ההגנה קובעות כי "אין לצלם כל תצלום או להקליט כל אמצעי חוזי אחר המראה פנים ניתנות לזיהוי, תגית שם, או כל מזהה אחר של שבוי מלחמה מכוחות האויב או של עציר".

[...]

11. אף על פי שהנשיא קבע ב-7 בפברואר 2002 שחברי אל-קאידה והטאליבן אינם נחשבים שבויי מלחמה לפי הגדרות אמנת ז'נבה, הנשיא קבע גם כי כוחות הצבא האמריקני "ינהגו בעצירים באנושיות ובאופן העולה בקנה אחד עם העקרונות של ז'נבה, ככל שהדבר הולם ואינו סותר את צורכי הצבא".^{vii}

ב-2002, ממשלת ארצות הברית החליטה שאינה חייבת להעניק לעצירים זכויות לפי אמנת ז'נבה מכיוון שהסטטוס שלהם הוא "לוחמים שלא כחוק".^{viii} אבל הצהרה זו של משרד ההגנה נשענה על הזכויות שקבעה אמנת ז'נבה ונעזרה בהן באופן סלקטיבי כדי למנוע מהעיתונות להראות תמונות של עצירים שייתנו לזהות אותם כבני אדם אינדיבידואלים. לא כל התמונות שוות במשמעותן ובהשפעתן. הגברים שבתצלומים מאבו גרייב היו גם הם עלומי שם וחסרי פנים בשעה שכל זכויות האדם שלהם הופרו. ix כשדורשים אנונימיות והסתרה לצורך הגנה על זכויות, יש לשאול על מי בדיוק מגנים.

עדת ראייה

מספר האנשים שהורשו לראות, פיזית, את סלים חמדאן מאז תפיסתו באפגניסטן בסתיו 2001 היה מצומצם ביותר. מלבד אנשי צבא, ראו את חמדאן בזמן מעצרו רק קומץ אנשים: עורכי דינו האזרחיים, מתורגמניו, הפסיכיאטר שהעריך את מצבו. באולם בית המשפט, האנשים שראו אותו היו השופט, חבר המושבעים הצבאי בן שישה קצינים וצוותי התביעה וההגנה. בקהל, שהשתנה בכל יום ומנה כעשרים איש בערך, היו עורכי דין של משרד ההגנה, נציגים מעמותות זכויות האדם American Human Rights Watch, Human Rights First ו-American Civil Liberties Union, פה ושם עורכי דין של גוף שכונה במשפט "הסוכנות הממשלתית האחרת" (Other Governmental Agency, OGA, או בשמה המוכר יותר ה-CIA), ואנשי תקשורת.

ימי הצילומים שלי לא פעם התחילו בתום יום העבודה של בית המשפט, כשעורכי הדין היו יורדים לחדר מסיבות העיתונאים כדי לפנות אל שאר העיתונאים. זאת הייתה חוויה יוצאת דופן בשבילי, להיות באתר צילומים בלי רשות לצלם את האדם שבמרכז הסיפור שלי. אמנם הצילום אסור באולמות משפט רבים בארצות הברית, אבל הרבה פעמים מתאפשר ומותר לצלם את הנאשם ואת משפחתו וחבריו. לא מנסים לעשות את האדם שבמרכז הדרמה בלתי נראה, כפי שניסו במקרה של סלים חמדאן. "מה היה לצלם שם?" שאלו אותי כולם כשחזרתי הביתה. הבנתי שאצטרך להיות לסוג של מתרגמת בעצמי. יכולתי לראות את חמדאן, אבל לא לצלם אותו. מהן התמונות שאוכל להסריט אשר יתרגמו את הנוכחות שלו, יבטאו את החוויה שלו ויסבו תשומת לב לבלתי נראות שכפו עליו?

ברוב ימי המשפט, צפו בו מן האולם שלושה עד שבעה עיתונאים, ואילו עמיתינו מסוכנויות הידיעות הסתפקו בצפייה בו בטלוויזיה במעגל סגור מחדר העיתונאים שבמורד הדרך מבית המשפט, כך שיוכלו למסור ידיעות באופן אלקטרוני בזמן אמת. המעטים בינינו שהורשו לראות את חמדאן ולחזות במשפטו היו גם מושא לתשומת לבו. אם להיכנס לנעליו של חמדאן, הרי אנחנו, אותם ארבעים איש בערך, היינו היחידים שראה בשש השנים האחרונות בלבוש אזרחי. העניין שעוררנו בו היה גלוי לעין. בכל יום, כששני חיילים צעירים הובילו אותו, אוחזים בשתי זרועותיו, אל אולם בית המשפט, הוא סרק במבטו את האולם כולו והסתכל לכל אחד בעיניים במבט חודר. לא פעם היה פונה למתורגמן מטעם ההגנה, צ'רלס שמידטס, ומבקש לדעת את זהותו של אדם חדש בקהל. ניכר שרצה לדעת מי הוא כל אחד מאיתנו ומדוע אנחנו שם. בשלב מסוים, בשימוע המקדים, מספרת ד"ר קראם, חמדאן שאל אותה אם אולם בית המשפט כולו על כל יושביו הם חלק ממשחק תפקידים מתוחכם שמטרתו לחקור אותו שוב. הוא שאל את עצמו אם זה מין תאטרון שבו כל אחד מאיתנו משחק תפקיד כדי לבלבל ולהפיל אותו. ככל שנודע לנו יותר על מה שעבר עליו תחת משמורתה של ארצות הברית כך היה קל יותר להבין את המחשבות האלה. מאז מעצרו של חמדאן, הוא נחקר רשמית למעלה מארבעים פעם בדבר הסיבה לשהותו באפגניסטן. הפעמים האחרות שחקרו אותו, כמו גם השיטות שנקטו חוקריו וזהותם באותן פעמים, היו מסווגות ונשארו ידיעות רק לחמדאן ולמבצעהן.

מחוץ לשדה הראייה

בשש השנים שחמדאן היה שבו בגואנטנמו, הוא עבר בין כמה סביבות מחיה. הוא התגורר ב"מחנה רנטגן" בכלוב בגודל שניים וחצי מטרים על שניים עם רצפת בטון, קירות מגדר ולולים וגג מפח גלי. אחר כך העבירו אותו לתא מעצר ששטחו שניים וחצי מטרים על שלושה, בלי חלונות, שם חי שנים והותרה לו שעה ביום של גישה לכלוב פעילות גופנית בלתי מקורה בגודל שניים וחצי מטרים על שלושה. לזמן קצר, כמה חודשים, הותר לו לגור ב"מחנה 4", שהוא מתקן מגורים משותפים שבו עשרה עצירים חולקים חדר ומורשים להסתובב בחוץ ולאכול יחד בשולחנות פיקניק בשטח פתוח. חמש וחצי שנים לא ראה חמדאן את האופק, ואף לא ראה את הים שנמצא כמה עשרות מטרים מעבר לכלאו.

בשונה ממה שחוזה חמדאן (ושאר העצירים), לעיתונאים המבקרים בבסיס היה מותר לראות כמעט את כל מה שנאסר על חמדאן, וכמעט שום דבר ממה שהוא ראה כל יום ויום במאסרו.

בית המשפט

למן היווסדו של הבסיס הצבאי בגואנטנמו, לפני למעלה ממאה שנים, הוא נמצא בתהליך של פיתוח ושינויים, שכן ייעודו מתחלף תדיר. בגלגולו האחרון, בתור מתקן כליאה החל מ-2002, הוא חודש והורחב, ומה שהיה מצוק שומם המשקיף על האוקיינוס נעשה למתחם כליאה הומה אדם.

ההחלטה לערוך בגונטנמו משפטים של פשעי מלחמה כאירועים החורגים מן החוקה אילצה לבנות בבסיס אולמות משפט. המתחם השיפוטי כולו בנוי על גבי תשתית רעועה משנות ה-50. אחד מאולמות בית המשפט – הוא אמנם מתקן "חדיש" בעלות של 12 מיליון דולר שאפשר לפרקו ולשנעו – אך נבנה על מסלול המראה ישן, והוא מוקף באוהלים צבאיים המשמשים להלנת מי שצריך להישאר בקרבת בית המשפט. ניכר שלא חסכו בהוצאות לשם יצירת מערך מתפקד, ועם זאת ניכרת גם אווירה משונה של הסתדרות עם מה שיש. אין ספק שזאת אווירה אופיינית משהו לבסיסים צבאיים, שגדלים וקטנים עם הזמן, או של מחנות באזורי קרב המושתתים על מבנים קיימים בתוספת אוהלי צבא ומבנים יבילים כמידת הצורך. משום שבאותה עת נערכו כמה משפטים של טריבונלים צבאיים בו זמנית, בשעה שהיה רק מתקן חדש אחד, את חמדאן שפטו דווקא באולם שהיה בתוך בניין משנות ה-50 ששימש לפניו כמרפאת השיניים של הבסיס. אני שמחה ששם ערכו את משפטו כי החדר שבו הוא התרחש היה כל כך קטן שהיה קל לראות את כל הנמצאים בו. הראות הלקויה באולם ה"חדיש", לעומת זה, הייתה מזעזעת. היה ממש בלתי אפשרי לראות את הנאשם מיציע המבקרים, במרחק שנים-עשר מטרים ממנו ומאחורי שולחן ההגנה. בהסתכלות של צלמת,

הבנתי שבאולם משפטו של חמדאן יכולתי לראות את כולם בתקריב. יכולתי לראות את עיניו של השופט אולרד, ויכולתי להבחין במחוות שפת הגוף הקטנות ביותר, הן של צוות התביעה והן של צוות ההגנה. יכולתי לראות את חמדאן בשלושת-רבעי פרופיל וידעתי מתי הוא בוכה, מתי הוא מטלטל את ראשו ומתי הוא זוקר את סנטרו באי-הסכמה. לעומת זה, ביום האחד שביקרתי באולם החדש, נוכחתי לדעת שרק בעדשה רחבה אוכל לראות את כולם, וגם זה רק מאחור. אי אפשר היה לראות הבעות פנים של אף אחד, ולא נותר לי אלא לנסות לקרוא את התשדורת הרחבה, המעורפלת, של תנועות הגוף שלהם. הצבא סידר זאת כך, חשבת, כדי להעלים את הנאשם עוד יותר מעיניהם של מעט הנוכחים הצופים בהליך.

מותר להסריט

אנשי התקשורת בגואנטנמו נחשבים כעיתונאים מסופחים ועליהם לכבד את הכללים שקבע הכוח המשותף. אכיפת הכללים האלה השתנתה במרוצת השבועות ששהיתי שם, אבל עדיין הם גררו מעקב צבאי הדוק כל כך שעיתונאים כמו קארול וויליאמס מה"לוס-אנג'לס טיימס" וג'ון מקנזי מה"נשיונל פבליק רדיו" אמרו שרמת הפיקוח הצבאי שם הייתה קפדנית יותר מזו שידעו כשהיו עיתונאים מסופחים בעירק. עם הגעתנו באביב 2008, הרעיון בהתחלה היה שגורמים מטעם הצבא ילוו את העיתונאים בכל עת כאשר הם בבסיס. די מהר התברר שאין צורך בשום ליווי לעיתונאי שהולך מחדר העיתונאים, הממוקם בהאנגר של בלוני תצפית שאינו בשימוש, אל משטח האספלט הסמוך, שם נמצאים מגורי העיתונאים באוהלי שש. עד מהרה זה היה לאחד המקומות המעטים שבו הותר לעיתונאים להסתובב בלי ליווי. מלבד זה, ליוו אותנו מאולם בית המשפט ואליו, ליוו אותנו לכל ארוחה, ותמיד ליוו אותנו בעת שהסרטנו. מרבית העיתונאים שנכחו במשפטים היו מן העיתונות הכתובה. צוותי טלוויזיה הגיעו לפתיחות ולנעילות של המשפטים וצילמו את מסיבות העיתונאים ואת הכתבים המשדרים ומראיינים בעמידה מול האזור עטור הדגלים שייעד לכך הצבא.

בחרתי להסריט את אנשי הטלוויזיה המצלמים את הראיונות-בעמידה בפריימיים המגלים את מנגנון הפעולה של עבודתם – הבלוקים שהם עומדים עליהם, האוהל המלא בצידוד צילום, המיקרופונים הממוקמים בצמוד למסגרת הצילום שלהם, אך מחוצה לה. ניסיתי לצלם גם דברים שמחוץ למסגרת המקובלת במסיבות עיתונאים: לסובב את המצלמה אחורה, אל העיתונאי השואל, או לצלם את המשיבים, עורכי הדין, מן הצד במקום מהזווית החזיתית, שמוסיפה במובלע רשמיות לאדם שעל הפודיום. על ידי צילום מעמדות שונות, התגלו ההצגה המאולתרת של עדכון כלי התקשורת וטיב היחסים בין הדוברים לעיתונאים.

היו דברים מסוימים שהבנתי שהם לגמרי מחוץ לתחום: הליכי המשפט עצמו באשר הם, כל חבר בצוות האבטחה בתחום בית המשפט, המסחרית הלבנה שהסיעה את חמדאן אל בית

המשפט מהכלא, חללם הפנימי של שני אולמות המשפט, החוץ של מתקני ה-SCIF (מתקן מידע רגיש וממודר), החוף, "מחנה 7" ו"מחנה 8" לעצירים חשובים, וכמובן, אף על פי שעמד במרכז תשומת הלב של כולם, היה אסור לצלם את סלים חמדאן עצמו בכל צורה ואופן. היו מקומות ואנשים שקיוויתי שיינתן לי לצלם אותם: במתקני המעצר (אף שידעתי שלא ייתנו לי להראות את העצירים בתאיהם ולא את פניו של איש מהם), בתוך חדר העיתונאים על העיתונאים שבו, בקפיטריה שבה סועדים החיילים.

ולבסוף, היו דברים שאותם הותר לי מפורשות לצלם: הטבע הסובב את הבסיס ולעתים אף פולש אליו, את מסיבות העיתונאים, את המרחבים הציבוריים כאשר הם ריקים מאדם, את סביבת בית המשפט, את "מחנה רנטגן" הנטוש, את האוהלים שעל רחבת האספלט. ("לא יותר משלושה בשורה", אמר קצין ההסברה. כששאלתי למה, השיב, כרגיל: "מטעמי ביטחון").

ידעתי שתמיד ילווה אותי אחד מאותם קציני הסברה, שכמעט תמיד הוא יבדוק את הקומפוזיציה של השוטים שלי: "תני לבדוק את הפריים שלך", הם חזרו ואמרו. כל צילומי הגלם שלי נסקרו והיו מועדים למחיקה אם נמצא פריים כלשהו שלדעת קצין ההסברה "מסכן את הביטחון המבצעי", כמו למשל גדר תיל המבצבצת לרגע מחוץ לבית המשפט, או תחנת האבטחה ששוכנים בה חיילי מארינס לצד בית המשפט או רצועת חוף שאפשר לזהות אותה.

זאת הייתה אחת הפעמים הראשונות בקריירה שלי כצלמת, שבמקום שיתאפשר לי ליצור ולהרכיב מסגרות בתוך העולם, הרגשתי שמישהו כבר חילק בשבילי את העולם למסגרות. יכולתי לצלם את השדה, אבל בלי המחסומים הכתומים שלפניו. יכולתי לצלם את השמים, אבל הייתי חייבת להוציא מהפריים איזו אנטנה. יכולתי לצלם את צלע הגבעה, אבל לא את קו המתאר של ה-SCIF שבראשה. כל שוט גבל במשהו שתקנות הצבא קבעו שאין לצלמו. ההרגשה הייתה שהעולם מלא בקצוות וגבולות בלתי נראים. מצאתי את עצמי מדמיינת שאני מצלמת את החלל השלילי סביב סלים חמדאן.

רווח לי מאוד כשמאיירת המשפט, ג'נט המלין, באה לכמה ימים, וממש יכולתי לצלם את הרישומים שרשמה באולם המשפט. אחר כך התרחקתי קצת והסרטתי את העיתונאים שהתאספו סביב ציוריה – כולם להוטים כמוני להשיג משהו שיציג את מה שראינו בבית המשפט. הציורים אמנם היו מרשימים מאוד, בהתחשב במהירות ובתנאים שבהם נאלצה לציירם, אבל היא הסכימה איתנו שלא ממש הצליחה "לתפוס" את קלסתרו של חמדאן כפי שהוא באמת.

מתקני מעצר

למותר לציין שמכל הדברים שקיוויתי לצלם בגואנטנמו, מה שהתנשא מעל הכול בדמיוני היו מתקני המעצר עצמם. ידעתי שירשו לנו לבקר בהם בסיוור מתוכנן, בליווי של קציני הסברה וסוהרים. ראיתי תמונות של עצירים ב"מחנה 4", שנחשב זה המאכלס את העצירים הכי פחות מסוכנים והכי משתפי פעולה. שם זכה חמדאן לשהות כמה חודשים עד שנשללה ממנו זכות זאת. בתמונות נראים העצירים, מצולמים בעדשה צרה, תולים כביסה על חבלים בחוץ, מסובים לשולחן פיקניק או מתפללים יחד, ופניהם לעולם מוסתרות מאחורי איזשהו חפץ שמוקם אסטרטגית בקדמת התמונה, או שידיהם שלהם מסתירות את עיניהם. ידעתי שהתקנות כוללות את האיסור לצלם עצירים באופן שיהיה אפשר לזהות אותם. כלל זה היה תקף גם לשומרים בכלא – היה אסור לצלם כל תמונה שתחשוף את זהותם.

סרקתי את האינטרנט היטב בחיפוש אחר כל התמונות שכבר צולמו במתקני המעצר. התרשמתי משלל פתרונות הקומפוזיציה שאחדים מעמיתיי מצאו כדי לא להפר את המגבלות שהושתו עליהם. צלם אחד תפס סוהר עומד במסדרון ב"מחנה 5", התמונה נחתכה כך שראו אותו מהנעליים ועד החזה, ואת המסדרון הנעלם מאחוריו. מישהו אחר צילם עין אחת של עציר המציצה מהחריץ שדרכו מכניסים מזון אל התא. ידיו מורמות וכפות ידיו פשוטות לפניו ומסתירות את שאר חלקי פניו. צלמים אחרים מילאו את חובתם וצילמו את התצוגה שערך הצבא בשבילם בתאי המעצר שהוכנו לראווה. צולמו הרבה תמונות של "חפצים מנחמים" שהורשו העצירים להחזיק ברשותם, לפי מידת הישמעותם לתקנות הכלא. על מיטה היו מקופלים יפה מדים בצבע כתום בוהק לאסירים הלוחמניים, כותנות ומכנסיים בצבע בז' לאסירים המשתפים פעולה, ומדים לבנים לעצירים הצייתנים במיוחד. מה שבלט בכל התצוגות של "החפצים המנחמים", היו מחרוזות תפילה, כיסויי ראש, ספרי קוראן ושטיחוני תפילה. מה שבלט פחות היו השפופרות הקטנות של משחת שיניים "בטוחה ביותר" ומברשות השיניים העשויות כך שאי אפשר יהיה להכין מהן כלי נשק: פשוט כוסית קטנה בגודל של אצבעון שאפשר להלבישה על קצה האצבע ומחוברים אליה כמה סיבי פלסטיק. יש ריבועים קטנים של נייר טואלט. מנייר טואלט אפשר להכין חבל ולא לתר מיני נשק ואפשר גם לכסות בו את החלון שהשומר מציץ דרכו כל כמה דקות כדי להשגיח על העציר. לכן בכל יום מנפקים הסוהרים מספר מסוים של ריבועים לכל עציר. ראיתי גם הרבה תצלומים של חדרים ריקים: של התאים ששטחם שניים וחצי מטרים על שלושה ב"מחנה 5" ו"מחנה 6", של אזורים משותפים ריקים, ובהם שולחנות נירוסטה עגולים, כלובים לחילוץ איברים שעומדים ריקים, חדרים שבהם נפגשים העצירים עם עורכי הדין שלהם. ראיתי גם הרבה תמונות של גדרות התיל שסביב המחנה ושל השלט הגדול "מחובתי לכבד את החירות". היה ברור שבדומה למה שהרגשתי אני לאור מגבלות על הצילום, לכל צלם או צלמת שביקרו במתקן מעצר כלשהו לא נותר אלא לצלם כל דבר שהרשו להם. חשבתי שייתנו לי לפחות לצלם

חדרים ריקים, והשתוקקתי לגלות אילו קומפוזיציות אוכל לגלות ולחלץ מתוך הישמעות לחוקים שהושתו עליי.

בביקורנו הראשון באי, אמרו לנו שאי אפשר לצלם את מתקני המעצר מרגע שהחלו הטריבונלים לפעול. קצין פניות הציבור אמר לנו שרמת השמירה גבוהה מאוד בזמן שמעבירים עצירים מהמתקן לבית המשפט שבצדו השני של האי, ושהעומס על הסוהרים גדול מאוד בגלל מספר השומרים הנחוץ לליווי העצירים לבית המשפט. בביקור השני, שוב הגשנו מראש בקשה לצלם את מתקני המעצר. הבטיחו לנו שהרשות תינתן במידת האפשר. במשך שהותנו, פעמיים הגיעו לאי לביקור קצר קבוצות גדולות יותר של עיתונאים, פעם אחת בתחילת המשפט ובפעם השנייה עם ההכרזה על פסק הדין. הן כללו צוותי טלוויזיה ורדיו של ה-CNN, של Court TV, אל ג'זירה, אל ערבייה וה-BBC. ביום פתיחת המשפט נודע לי שקבוצה של צלמי קולנוע וסטילס אמורה לבקר בכלא. הם היו אמורים להפיק תמונות שישמשו מאגר לכלל כלי התקשורת. אמרו לנו שלנו אין מקום, ומאחר שאנחנו נהיה שם לאורך כל המשפט, סביר להניח שלנו תהיה הזדמנות אחרת לצלם את מתקני המעצר. בשובם, הסתכלתי בצילומי הגלם שצילמו צלמים אחרים וחשבתי כמה מהר יתנוססו תמונותיהם על מסכי הטלוויזיה כתחליפים איקונוגרפיים לכל החיים שלא הורשינו לצלם בתוך הכלא.

בסופו של דבר, בשבוע האחרון לשהותנו, הודיעו לנו שנזכה לסייר במתקנים עם האדמירל שהופקד לאחרונה על הכלא, אך לא ירשו לנו לצלם. בכפוף לכללים, בסיור ראיתי רק מעט מאוד דברים שבאמת הצטערתי שאיני יכולה לצלם אותם. אחד מהם היה סיפורו של האדמירל על כך שהורה שיאכילו אותו במשך שבוע באותו אופן שבו מאכילים את האסירים השובתים רעב כעת. הוא ישב בכיסא הכפיתה, והחזיק בידיו את פחית המזון הנוזלי הקטנה שאותו מזרימים בצינורית אל הוושט דרך האף. הוא סיפר לנו ש"היה לזה ריח של וניל, והטעם היה לא רע בכלל". דבר אחר שרציתי לצלם היה מראה של תריסר עצירים בחוץ ביחד בכלובי הפעילות הגופנית. הייתי מצלמת את רגליו של קשיש בעודו מתעמל, מניף את ברכיו מעלה וטופח בהן את ידיו הפשוטות לפנים, או את רגליו של צעיר המכדרר בכדורגל סחור סחור סביב חמשת המטרים הרבועים האלה. ידעתי שגם אילו ניתן לי להכניס לשם את המצלמה, לעולם לא היו מרשים לי לצלם את חמדאן שנגלה לעיני לרגע, ביושבו ברך אל ברך ליד המתורגמן והפסיכיאטר של הסנגוריה בחדר ישיבות קטנטן ומשולש מאחורי זגוגית חד-כיוונית. חמדאן, כמובן, לא היה יכול לראות אותי.

סרטון חקירה

באמצע המשפט, השופט הרשה להקרין את ההקלטות של שתי החקירות הראשונות של מר חמדאן באפגניסטן. חמדאן הרכין את ראשו במשך רוב ההקרנה, אבל ניכר בו שהצפייה בתמונות של עצמו ברגע שבו עדיין לא הבין איך מעצרו ישנה את חייו מעוררת בו אי-נוחות. מנקודת מבט של צלמת, התרשמתי מהתמציתיות שבה העבירו זווית הצילום והתאורה את הדרמטיות של הסיטואציה. המצלמה הייתה על הקרקע. חמדאן, ידיו אזוקות מאחורי גבו ושק על ראשו, כורע ברך על הקרקע. סביבו חושך, ומאיר עליו זרקור חזק. הסצנה כולה מצולמת בשחור לבן ירקרק מעט. המראה הראשון של חמדאן על ברכיו עם השק על הראש היה עוצר נשימה. רגליים נכנסות לקדמת התמונה. החוקר נועל נעליים גבוהות ומתנהל ביעילות צבאית. את פניו לא רואים אף פעם. המצלמה בבירור לצדו; היא שומרת על האנונימיות שלו ומצלמת את כל גופו של חמדאן בשוט פתוח מכיוונו של החוקר. כשהחוקר מסיר את השק מעל ראשו של חמדאן, מיד מתרחש שינוי.

מה שהיה מראה מטריד של אדם שבוי וכבול שיכול להיות כל אחד, למשל אויב מתנגד ואלים או קורבן מפוחד של טעות בזיהוי, פתאום נגלה בזהותו האישית: סלים חמדאן. שערו פרוע בגלל השק שהוסר, ועיניו בורקות מרוב צורך לגרום לחוקר לראות את הדברים מנקודת המבט שלו. הוא מחייך הרבה. החוקר מדבר איתו בערבית, וחמדאן משיב בפרצי דיבור. עם התקדמות החקירה, נדמה שיש פירושים שונים לתשובותיו של חמדאן. הוא מדבר בנימה מפויסת וכנה, אבל גם מתחמקת ורצופת סתירות. הוא מחייך ואפילו צוחק, כמו נחוש לגרום לחוקר להסכים איתו שזה ממש אבסורד שהוא נמצא שם על ברכיו, ואינו יכול להזיז את ידיו ולא לקום וללכת. החקירה נמשכת כשלושים דקות. אפשר להבין את תסכולו ההולך וגובר של החוקר. תשובותיו של חמדאן מספקות מעט מאוד מידע. ייתכן מאוד שהוא משקר, והאופן שבו הוא עונה על השאלות מעורר תחושה שהוא ממציא את רוב תשובותיו על המקום. ואני שואלת את עצמי למה הוא מחייך כל כך הרבה.

באופן מוזר, מה שנראה בהתחלה כתמונה מזעזעת של אדם לכוד, נעשה למראה חד-גוני ברגע שמתברר שהאיש לא ישיב על השאלות כמו שהחוקר מצפה שישבי. הוא לא יוצא בהצהרות גדולות של התרסה אידאולוגית ואינו מתחנן על נפשו בצורה מפורשת. זה לא דומה לשום הצגה בדיונית של סצנת חקירה שבה דברי הנחקר כתובים היטב ומביעים רעיונות בניסוח הכי דרמטי שאפשר. חמדאן דווקא מכביר מילים ומתחמק ונראה מבלבל ומחייך ומחייך ומחייך. אין ספק שההתנהגות שלו מעידה על משהו, אבל אין הקשר מספיק שייתן לחוקר או לצופים להרגיש דבר מלבד תסכול, ובשלב מסוים, שעמום אפילו, כי חמדאן עונה שוב ושוב באותו אופן סתום. חשבתי שזאת עוד הוכחה לכך שאפילו תמונות מסונכרנות

עם צליל לא יכולות לבטא את כל הסיפור שמאחורי מצבים מסובכים כאלה. חוסר הפשר של הסרטון התחדד בשל נוכחותו של חמדאן בחדר; אילו רק יכולנו לשאול את האיש מה הוא חושב במקום לבהות בתמונתו המוקלטת ולנסות לנחש.

אחרי עשרים דקות של צפייה בסרטון, השופט אולרד הוציא את הדיון להפסקה של ארוחת צהריים, ותפילת צהריים עבור חמדאן. כשהתחדש הדיון אחר הצהריים, בגלל סיבות לוגיסטיות שלנו, צוות ההפקה שלי נאלץ להישאר בחדר העיתונאים, שם יש גישה לאינטרנט ולטלפונים, במקום לחזור לבית המשפט. לכן צפינו בשאר הסרטון בטלוויזיה שם. חדר העיתונאים היה בעמם שני חדרים סמוכים ובהם מסודרים בשורות שולחנות מלבניים מתקפלים מצופים פורמייקה. כל עיתונאית הייתה יכולה לשבת לשולחן היכן שרצתה, להשתמש בטלפון שנמצא שם ולחבר את המחשב הנייד שלה לאחד משלל הכבלים הכחולים המוצמדים לשולחן בקליפסים. על כל אחד משני החדרים השגיח איש שירות, קצין הסברה, מהמשמר הלאומי, מהצבא או מהצי. התחנה של קצין ההסברה הייתה שולחן כתיבה שניצב בקצה החדר, שממנו היה יכול לראות את כל העיתונאים ולהקשיב לכל דבריהם. (באחד הימים קצין הסברה צעיר אחד, בעודו מסייע את קבוצת העיתונאים לחדר האוכל, הסתובב לאחור וביקש מהעיתונאי ויליאם גלייברסון מה"ניו יורק טיימס" שיחזור על מה שאמר לפני רגע. עד אותה בקשה, הוא רק נהג ולא השתתף בשיחה. "למה?", שאל גלייברסון. והקצין השיב: "כי אנחנו צריכים לדווח על כל מה שאתם אומרים"). בכל אחד משני החדרים של אזור העיתונות הייתה תלויה על הקיר טלוויזיה דקת מסך. כשלא התנהל דיון, הטלוויזיות היו מכוונות על הערוץ של כוחות הביטחון האמריקניים, שמלבד תוכניות מקור והודעות לציבור, הראה רק שידורים של ה-CNN או של Fox News.

בחדר העיתונאים, הטלוויזיה עברה פתאום מערוץ כוחות הביטחון למצלמה שמול השופט אולרד, שסימן שעומדים להמשיך את הקרנתו של סרטון המעצר של חמדאן. בחדר העיתונאים, שלא כמו באולם בית המשפט, אי אפשר היה להתבונן בתגובות של חמדאן לסרטון שבו הוא עצמו מצולם. באולם בית המשפט היו אמנם כמה מצלמות שהקליטו את הדברים מזוויות שונות, אבל הטלוויזיה במעגל סגור שבחדר העיתונאים לא הציגה יותר מתמונה אחת בו זמנית. קארול רוזנברג, כתבת ה"מיאמי הראלד", שנסעה לגואנטנמו לדווח משם בעקביות ובתכיפות יותר מכל אחד אחר מאז שהחל המתקן את פעולתו ב-2002, מוכרת הן לאנשי הצבא והן לחבריה העיתונאים כלוחמת חזקה ועקשנית להנגשת מידע לעיתונות בבסיס. היא הגישה שוב ושוב בקשות לכוח המשותף המנהל את חדר העיתונאים להשתמש בטכנולוגיה של פיצול מסך, או להציב שם כמה מסכים כדי שהעיתונאים יוכלו לצפות גם באולם המשפט מכמה זוויות וגם בשני האולמות הפעילים של הטריבונלים כאשר בשניהם מתנהל דיון באותו זמן. בקשותיה נדחו באמתלה של אילוצי תקציב. לכן לא יכולנו לסקר את הדיונים שנערכו בו זמנית באופן מלא. וכך, הסרטון של התפיסה של חמדאן שב

ועלה למסך, ובחדר העיתונאים כבר לא יכולנו לראות את הצופים בו באולם המשפט. השיח בין הסרטון ובין הצופים בו בבית המשפט, מה שלימד הכי הרבה על משמעותו של הסרטון, נסתר עכשיו מעינינו.

קשר עין

בכל יום שחמדאן נכנס לבית המשפט הוא הסתכל על כולנו. באחד הימים הראשונים לשבתי שם, כשהסתכל עליי, השבתי מבט והנהנתי קלות כמכירה בקשר העין שיצר. הוא השיב הנהון. מאז, בכל יום עם כניסתו הראשונה לאולם, הוא סקר במבטו את החדר, חיפש אותי והנהן. אני לא יודעת אם לא הפרתי בזה את הנחיות הביטחון. אני שואלת את עצמי אם הטיית הראש הזאת לא יכולה להיחשב "תמיכה בפועל" לטרור. מצלמות הקליטו את האולם על כל יושביו. את חמדאן הסריט צלם צבאי בכל פעם שנכנס ויצא ממנו. כל תצלומי הגלם האלה סודיים ולעולם לא יראה אותם איש מלבד אנשי צבא בעלי סיווג ביטחוני מתאים.

ביום שבו פסקו שחמדאן אינו אשם בקשירת קשר ואשם בחמישה משמונת סעיפי התמיכה בפועל בטרור שבהם הואשם, הוא שמט את ראשו וכיסה את עיניו בבכי. התביעה ביקשה מהמושבעים הצבאיים גזר דין של שלושים שנות מאסר. לכוח המשימה המשותף של גואנטנמו עדיין הייתה הזכות לעצור אותו ללא הגבלת זמן בלי תלות בפסק הדין. למחרת, כשהמושבעים הקריאו לאט את גזר הדין, צוות ההגנה כולו נדהם כשנגזרו עליו שישים ושישה חודשי מאסר. שהותו במעצר הובאה בחשבון, כך שגזר הדין הסתכם בחמישה חודשים נוספים. כל עורכי הדין התחבקו זה עם זה ועם חמדאן. כשכל הצוות גמר להתחבק וכולם עמדו ונראו המומים, חמדאן הביט סביבו וחיפש את עיניהם של היושבים באולם. הוא הסתכל עליי, הניד מעלה ומטה את סנטרו, וזקף שני אגודלים, קורן מאושר.

החזרתי חיוך ושאלתי את עצמי אם אני עומדת במקום שמאפשר למצלמת בית המשפט להנציח את חיוכי הספונטני.

נעלם

שישה חודשים אחר כך, חודש אחרי ששוחרר חמדאן מגואנטנמו לאחר ריצוי עונשו, נחתי בצנעא בירת תימן בתקווה שאוכל לצלם את חמדאן בביתו. הצטרפתי שם אל לורה פויטרס, שניסתה להסדיר את הסרטתו של חמדאן בתיווכו של העיתונאי התימני המכובד נאסר א-רבייה וגיסו של חמדאן אבו ג'נדל. באותו זמן לורה כבר צילמה עם אבו ג'נדל לסירוגין במשך כמעט שנתיים. כפי שאפשר להתרשם מהסרט **השבועה**, אבו ג'נדל מפליג בדיבור ומעוניין לספר לקהלים מגוונים על הכוחות המנוגדים שרוחשים בקרב. אבל חמדאן אינו כזה. אחרי

עשרה ימים של המתנה, שבהם צילמנו ברחובות צנעא, קיבלנו לורה ואני מסר ברור שחמדאן לא רוצה לראות אותנו ולא להצטלם. התאכזבתי עמוקות מכך שאחרי חודש של יצירת קשר עין בבית המשפט, לא יתאפשר לי ממש לדבר עם האיש הזה ולגלות בעצמי משהו חדש עליו. בהשבעה דעתו של חמדאן על הדברנות של אבו ג'נדל בתקשורת מובעת באמצעות מכתב שבו כותב לו חמדאן, פחות או יותר, שלא יתערב בענייני אחרים ושהדברים האלה הם לעיני אללה בלבד. בסרט זה נשמע כמו עצה רהוטה ונוקבת למדי. בבית המשפט, כשהשופט אולרד שאל את חמדאן מה היה עושה לו שוחרר ושב לתימן, הוא ענה שהיה לוקח כמה גמלים ונעלם עם משפחתו במדבר. היה לפנינו אדם שבעקבות אחזקתו בגואנטנמו, תיק בית המשפט העליון שהתנהל בעניינו ומשפטו בפני הטריבונל הצבאי, נעשה נראה ביותר ובו בזמן גם לגמרי בלתי נראה. כששמעתי את תשובתו לשופט אולרד על מה יעשה אם ישחררו אותו, הלמה בי עמוקות ההבנה שאם היה הדבר בידיו, סלים חמדאן היה פשוט קם ונעלם.

ⁱ התיקון ל"חוק הטריבונלים" (HR-6166) עבר בסנאט ברוב של 65 מול 34 ב-28 בספטמבר 2006. החוק עבר בבית הנבחרים ברוב של 250 נגד 170 ב-29 בספטמבר 2006. ג'ורג' וו' בוש חתם על צירופו לספר החוקים ב-17 באוקטובר 2006. "חמדאן נגד רמספלד" מתואר בספר "האתגר" של ג'ונתן מהלר, שלא יכול היה להיפגש עם חמדאן לפני כתיבתו, אבל ראיין את נסיר אל-בכרי ואת פרקליטי ההגנה של חמדאן והמתורגמן שלו. ראו: "האתגר: חמדאן נגד רמספלד והמאבק על סמכויות הנשיא", Jonathan Mahler, *The Challenge: Hamdan vs. Rumsfeld and the Fight over Presidential Power* (New York: Farrar, Strauss, and Groux, 2008)

ⁱⁱ רס"ן צ'רלס סוויפט, "הצדק האמריקני", Lt. Cmdr. Charles Swift, *The American Way of Justice*, Esquire, March 2007, <http://esquire.com/features/ESQ0307swift>, p. 2.
ⁱⁱⁱ Gordon Englad, Deputy Secretary of Defence, "Memorandum to Commander, Joint Task Force-Guantanmo," June 2, 2006
http://media.miamiherald.com/smedia/2008/03/27/19/englandmemo.source.prod_affiliate.56.pdf

^{iv} Karen Greenberg, *The Least Worst Place: Guantanamo's First 100 Days* (New York: Oxford University Press, 2009), pp. 51–57

^v Torie Clarke, Lipstick on a Pig: Winning in the No Spin -Era by Someone Who Knows the Game (New York Free Press, 2006), p. 82

^{vi} הדיווחים על התעללות בכלא אבו גרייב בעירק התקבלו לראשונה ב-2004 ב"דוח טגובה", כפי שמכונה "סעיף 6-15 חקירת חטיבה 800 של המשטרה הצבאית". סימור הרש נשען על "דוח טגובה" בכתבה שפרסם ב-10 במאי 2004 בניו יורקר, "עיניים באבו גרייב". הכתבה כללה תצלומים של מצלמה דיגיטלית נסתרת ובהם נראים החיילים מתעללים באסירים. לתמונות ה"חובבניות" וה"בלתי מאושרות" נודעה השפעה בינלאומית בלתי רגילה. עוד בנושא זה, ראו: פיליפ גורביץ' וארול מוריס, "חשיפה: האישה שמאחורי המצלמה באבו גרייב", הניו יורקר, 24 במרץ 2008. דונלד רמספלד צוטט באומרו "אנחנו מתפקדים באיפוק של זמני שלום, עם דרישות חוק בסיטואציה של מלחמה, בעידן המידע, שבו אנשים מסתובבים עם מצלמות דיגיטליות ומצלמים את התמונות הלא יאמנו האלה ומעבירים אותן, בניגוד לחוק, לתקשורת, להפתעתנו, בלי שהגיעו אפילו לפנטגון". הושינגטון פוסט, 7 במאי 2004, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/article/A9173-2004May7_3.html.
תקופה ממשיך עד היום. במאי 2009 סירב הנשיא אובמה להתיר לפרסום תמונות מסווגות המציגות יחס בלתי הולם כלפי עצירים באפגניסטן, בעירק ובגואנטנמו. הוא נעזר בטיעון שיש למנוע תגובה שעלולה לסכן את כוחות הצבא האמריקני בעולם. הוא הוסיף שפרסום התמונות "לא יתרם שום דבר להבנת הדברים שנעשו בעבר על ידי מספר קטן של אנשים", ניו יורק טיימס, 15 במאי 2010, <http://thecaucus.blogs.nytimes.com/2011/05/05/obama-block-release-of-graphic-photos-for-second-time>

^{vii} "תצהיר מאת ריצ'רד ב' ג'קסון", מתוך תיק USC 28 סעיף 1746, "אסוסיאייטד פרס" נגד משרד ההגנה של ארצות הברית עמ' 2-5, <http://docs.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2006cv01939/281574/1/0.pdf>

"זכויות אדם לעצירי הטליבאן ואל-קאידה", מזכר הבית הלבן, 7 בפברואר 2002,

http://www.pegc.us/archive/White_House/bush_memo_20020207_ed.pdf

זהותם ופניהם של הגברים העירקים בתמונות מאבו גרייב עדיין הרבה פחות מפורסמים מהתמונות

עצמן.